

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Кирилюк Анни Олександрівни

**на тему «РИМО-КАТОЛИЦЬКІ МОНАСТИРІ ЛУЦЬКО-
ЖИТОМИРСЬКОЇ ДІЄЦЕЗІЇ У КІНЦІ ХVІІІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ
СТОЛІТТЯ», подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії за
спеціальністю 032 «Історія та археологія»
(галузь знань 03 «Гуманітарні науки»)**

Актуальність теми дослідження. Церковна історія України в останній час повертається до тематики досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених. Надання доступу до архівів та спецфондів бібліотек дає можливість звернути увагу на ті сторінки історії, які раніше були табуовані. Не є виключенням й історія Римо-Католицької Церкви, яка поряд із Православною Церквою має давню традицію серед українського населення та заслуговує на правдиве вивчення її діяльності. Активна відбудова чернечих громад різних конфесій, конфліктні ситуації через церковне майно, недосконале законодавство, котре потребує подальшого реформування у напрямку приведення його до європейських аналогів, все це вимагає скрупульозного вивчення історії церкви та державно-церковних відносин. Дисертантка обрала досить складний відрізок вітчизняної історії, котрий недостатньо вивчений в історіографії. Погоджуємося з авторкою роботи, що діяльність римо-католицьких монастирів необхідно вивчати в межах інституційної історії. У роботі чернечі громади волинських осідків розглядаються як специфічні закриті соціальні груп, які займалися різними видами діяльності. Серед них не тільки духовна, яку проводили ченці серед українського населення, але й поширення шкільної освіти, утримання шпиталів, розбудова бібліотек тощо. Саме ці напрямки в діяльності чернечих громад у наш час ми зустрічаємо найменше. Маючи величезні матеріальні ресурси монастирі б могли більше уваги приділяти освітнім заходам, благодійній та реабілітаційній діяльності і т.д.

Проведене дослідження виконано в межах Обласної програми історичних досліджень Волині на 2017-2021 рр., затвердженої рішенням Волинської обласної ради від 2 лютого 2017 р. №10/18.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.

Детальний аналіз дисертаційної роботи Кирилюк Анни Олександрівни дає підстави говорити про високий рівень обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, які є достовірними та логічними. Авторкою проаналізовано значний пласт раніше не досліджуваних архівних джерел, залучено історіографічну базу вітчизняних та зарубіжних вчених, опрацьовано опубліковані документи. Це дозволило дослідниці схарактеризувати сучасний стан проблеми та ґрунтовно підійти до розв'язання визначених у дисертації наукових завдань.

Для реалізації мету дослідження, авторкою було використано як загально-наукові так і спеціально-наукові методи дослідження. Дисертантка декларує дотримання принципу позаконфесійності, тобто неупередженого ставлення до церковних структур, які досліджуються у роботі. У ході написання дисертації було використано порівняльний, системний, типологічний, проблемно-хронологічний методи, а також цілий комплекс загальнонаукових методів (історичний, логічний, аналізу та синтезу, індукції та дедукції).

Результати пройшли апробацію на більше ніж 12 міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях. Основні результати дисертаційної роботи опубліковані в наукових фахових, закордонних та інших виданнях.

Зміст дисертаційної роботи відповідає заявленій темі, засвідчує досягнення поставленої мети та розв'язання наукових завдань.

Новизна наукових положень і отриманих результатів.

Провівши історичне дослідження авторка прийшла до цілого ряду висновків, які мають наукову новизну. Зокрема, уперше проаналізовано процес формування монастирської мережі римо-католицьких обителів на Волині:

розкрито політику російського уряду щодо римо-католицьких монастирів крізь призму аналізу нормативно-правових актів та архівних матеріалів; висвітлено основні напрямки діяльності ченців Луцько-Житомирської дієцезії; прослідковано процес закриття римо-католицьких монастирів на Волині в 1830-1850 рр. Дисертантка уточнила статистичні відомості щодо кількості та локалізації монастирів в окреслених географічних межах та продовжила і поглибила вивчення наступних питань: тематичне наповнення бібліотек римо-католицьких монастирів; з'ясування ролі чернецтва у поширенні шкільної освіти на Волині; дослідження конфесійної політики російської влад у зазначених хронологічних межах.

Практичне значення виконаного дослідження.

Результати, що викладені в дисертаційній роботі Кирилюк Анни Олександрівни можна використати при підготовці підручників та посібників з історичного краєзнавства, при викладанні навчальних курсів у навчальних закладах різного рівня, підготовки туристичних путівників та розробки екскурсійних маршрутів. Основні положення дисертації можуть стати в нагоді під час написання монографічних і підручникових праць з історії України та Європи загалом, історії релігії та церкви на українських землях, синтетичних дослідження з історії римо-католицької церкви в Україні.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації.

Основні положення дисертації та отримані висновки висвітлені в 16 наукових працях. Із них: 1 – в періодичних виданнях іноземних держав; 6 – у наукових фахових виданнях України; 8 публікацій в інших наукових виданнях та матеріалах конференцій. Опубліковані праці відображають зміст дисертації. Кількість та обсяг друкованих праць дають авторові право публічного захисту дисертації. Всі роботи опубліковані без співавторів.

Опубліковані наукові праці здобувача, які зараховані за темою дисертації, відповідають вимогам п. 11 «Порядку проведення експерименту з присудження

ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №167 від 06.03.2019 р.

Структура та обсяг дисертації.

Структура кваліфікаційної наукової роботи Кирилук А. О. є цілісною, логічною та завершеною. Авторка володіє на належному рівні науковим стилем. Розділи дисертації тісно пов'язані між собою, що забезпечує цілісне сприйняття досліджуваної проблеми і дозволяє визначити особистий науковий внесок здобувача та ступінь вирішення сформульованих наукових завдань відповідно до визначеної теми, мети та завдань дослідження.

Дисертаційна робота побудована із анотацій (українською і англійською мовами), списку публікацій здобувача за темою дисертації, вступу, чотирьох розділів (9 підрозділів), висновків, списку використаних джерел і додатків. Основний текст дисертації викладено на 160 сторінках комп'ютерного набору та включає 6 таблиць. Список використаних джерел охоплює 391 найменувань. До дисертації подано 16 додатків. Оформлення роботи відповідає вимогам МОН України до кваліфікаційних наукових робіт на здобуття наукового ступеня доктора філософії відповідно до Наказу МОН України від 12.01.2017 р. №40 «Про затвердження вимог до оформлення дисертації».

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, вказано зв'язок роботи з науковими програмами, сформульовано мету й основні завдання, визначено об'єкт, предмет, хронологічні та географічні межі, методи дослідження, наведено наукову новизну, практичне значення одержаних результатів, їх апробацію, публікації та структуру дослідження.

У першому розділі дисертації подано аналіз зарубіжної та вітчизняної історіографії. Авторка застосувала хронологічний принцип до аналізу літератури, охарактеризувавши наявну історіографічну базу з XIX ст. і до нашого часу. Дослідниця прийшла до висновку, що проблематика функціонування римокатолицьких монастирів у Луцько-Житомирській дієцезії не знайшла належного вивчення. Окремі її аспекти були вивчені в контексті дослідження історії Римокатолицької Церкви в Російській імперії, конфесійної та етнічної політики

самодержавства, розвитку шкільництва, соціально-економічних відносин в північно-західних губерніях (с. 35). Параграф 1.2. присвячено характеристиці джерельної бази дослідження. Загальна кількість неопублікованих документів окреслена 183 позиціями. У роботі використано також 29 позицій опублікованих документів та матеріалів. Дисертантка опрацювала документи із наступних архівів: Державний архів Волинської області (26 позицій), Державний архів Житомирської області (96), Державний архів Рівненської області (8), Центральний державний історичний архів України м. Київ (41), Российский государственный военно-исторический архив (1), Российский государственный исторический архив (1) та Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. В. Вернадського (Київ) (9). Аналіз документів подано за тематичним принципом.

Другий розділ дисертації містить характеристику мережі монастирів в кінці XVIII на початок XIX ст. та аналіз внутрішньої організації чернечого життя. За підрахунками авторки на визначених географічних межах на кінець XVIII ст. діяло 63 римо-католицькі обителі. Вони відносилися до наступних напрямків: августинці (3), бернардини (9), боніфратри (1), домініканці (13), францисканці (6), капуцини (4), кармеліти босі (2), кармеліти давніх обрядів (11), маріани (1), піари (2), реформати (2), тринітарії (5), кармелітки (1), бригітки (2), шаритки (2). З'ясовано трансформацію в управлінні монастирями: від підпорядкування через генералів папі Римському, до підпорядкування архієпископу Могильовському та державній владі з кін. XVIII ст. Російська імперія встановила контроль над виборами провінціалів, настоятелів монастирів та доступом бажаючих вступити до новіціату (с. 70). Всі ці заходи Петербургу сприяли, за словами авторки, поступовому зменшенню кількості ченців, що послабило монастирські громади та призвело до їх поступового занепаду. Вже на початку XIX ст. їхня кількість скоротилася до 53 одиниць (с. 71).

Третій розділ присвячено дослідженню напрямків роботи ченців при монастирях. Прослідковано освітній та благодійницький відрізок у діяльності монахів, проаналізовано роль та значення монастирських бібліотек та друкарень.

з'ясовано особливості господарського функціонування чернечих громад та їхнього матеріального забезпечення. Благодійницька праця римо-католицьких монахів виражалася у фінансовій і кадровій підтримці шкіл, а також в утриманні шпиталів при монастирях (с. 92). Велике значення для розвитку освіти на Волині відіграли монастирські школи. Дисертантка значну увагу в розділі присвятила вивченню діяльності бібліотек при обителях, з'ясувала їхнє наповнення, прослідкувала жанровий та тематичний склад книгозбірень. Для проведення активної місіонерської роботи, а також для літургійного використання ченці налагодили роботу власних друкарень. Для підтримання належного рівня монастирів монахи завели обширне господарство, яке базувалося на екстенсивних методах господарювання та носило натуральний характер (с. 132). У третьому розділі авторка включила до тексту шість таблиць, котрі унаочнили опрацьований матеріал та показали, що дисертантка вміє працювати з джерелами.

У четвертому розділі дисертації прослідковується політика Російської імперії щодо римо-католицьких монастирів. Дослідниця переконує, що після першого поділу Речі Посполитої відбулися перші зміни в керівництві римо-католицькими монастирями, розпочалося руйнування традиційної для католицьких орденів системи управління. Російські можновладці намагалися підпорядкувати римо-католицькі монастирі дієцезіальним архієреям, спираючись на приклад Православної Церкви. Авторка прослідковує еволюцію законодавства у напрямку до цілковитої втрати чернечими орденами автономії. Другим етапом наступу на римо-католицьке чернецтво стала ліквідація монастирів, котру пов'язують із Листопадним повстанням 1830 р. Врешті упродовж 1830-1860-х рр. було ліквідовано абсолютна більшість монастирів Луцько-Житомирської дієцезії (с. 167). Майно, яке залишилося, було передано у володіння держави, храмові комплекси передавалися у користування Православної Церкви.

Висновки узагальнюють проведене дослідження. Вони є завершеними та самостійними.

Серед позитивів дисертації слід назвати ґрунтовні додатки та активне їх використання в тексті роботи. В додатках розміщено словник термінів, який містить перелік та пояснення маловживаних слів, притаманних переважно римо-католицькій церкві.

Відсутність порушення академічної доброчесності.

За результатами перевірки дисертаційної роботи Кирилук А.О. на наявність ознак академічного плагіату встановлено коректність посилань на першоджерела для текстових, навмисних спотворень не виявлено. Можливо зробити висновок про відсутність порушень академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження по дисертаційній роботі.

Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Кирилук А.О., слід звернути увагу на неточності та дискусійні положення, які потребують подальшого обґрунтування.

1. Як на нашу думку, до Списку скорочень, котрий поданий на с. 16 слід було включити також аббревіатури назв архівів (позиція 1-3), котрі використано у Списку використаних джерел (ДАВО, ДАЖО, ДАРО, РГИА, РГВИА).
2. У Вступі до дисертаційного дослідження було б доцільно більш ширше подати Актуальність теми, зацентрувавши увагу на окремих процесах щодо відродження структур Римо-Католицької Церкви в Україні після 1991 р. Роботу тільки б збагатила ґрунтовна характеристика методології дослідження. В останні роки в дисертаціях такого виду цю складову виносили іноді в окремий параграф, хоча за новими вимогами цього не вимагається.
3. На думку опонента, під час аналізу історіографічної бази авторка могла застосувати один із методичних підходів до класифікації опрацьованої літератури, що б дало можливість зрозуміти значущість тих чи інших праць.
4. Характеристиці неопублікованих та опублікованих джерел дисертантка виділила неповних 7 сторінок. Я на нашу думку, цей параграф можна було

зробити більш об'ємними, адже, як зазначає сама авторка, нею вперше виявлено та опрацьовано широкий пласт раніше невідомих документів.

5. На нашу думку, дисертаційне дослідження значно б збагатило використання фондів польських архівів.
6. У роботі залишено поза увагу важливий аспект історії римо-католицьких монастирів – їхні зв'язки з чернечими обителями в інших регіонах сучасної України. Очевидно, дисертантка посилить дослідження цього питання у подальших своїх працях.
7. Високо оцінюючи загальні висновки до дисертації та висновки до кожного з розділів, звертаємо увагу на відсутність загального висновку до розділу 3. В екземплярі, з яким обзнайомився автор відгуку, нумерація параграфів до третього розділу подана з технічними помилками (3.2, 3.3, 3.3).
8. Робота загалом досить добре вичитана, але в тексті іноді зустрічаються технічні помилки (с. 67, с. 119, 171, 175). На сторінці с. 69 авторка пише про ікону, якій «приписували захист українських земель від татар та турків». Очевидно, тут мова йде про землі, які були раніше під польською короною. Потребують уніфікації написання окремих термінів та власних назв.

Загальний висновок.

Дисертаційна робота Кирилюк А.О. на тему: «РИМО-КАТОЛИЦЬКІ МОНАСТИРІ ЛУЦЬКО-ЖИТОМИРСЬКОЇ ДІЄЦЕЗІЇ У КІНЦІ ХVІІІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ», за змістом та структурою є завершеною і самостійною кваліфікаційною науковою працею. Вона виконана на актуальну тему та містить наукові положення, теоретичні узагальнення, висновки і нові наукові результати, що мають важливе значення для розвитку історичної науки.

Висловлені зауваження носять рекомендаційний характер і не применшують позитивного враження від дисертації. Дослідниця вирішила поставлену мету та наукові завдання.

За рівнем наукової новизни, теоретичним і практичним значенням отриманих результатів, структурою, змістом, стилем викладу матеріалу дисертація Кирилюк А.О. на тему: «РИМО-КАТОЛИЦЬКІ МОНАСТИРІ ЛУЦЬКО-ЖИТОМИРСЬКОЇ ДІЄЦЕЗІЇ У КІНЦІ ХVІІІ – ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ» відповідає вимогам 9, 10, 11 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №167 від 06.03.2019 р. та вимогам Наказу МОН України «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» від 12.01.2017 р. (№40) (зі змінами від 31 травня 2019 р.), а її автор Кирилюк Анна Олександрівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» (галузь знань 03 «Гуманітарні науки»).

Офіційний опонент

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри археології,
етнології та культурології
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет,

Данилець Юрій Васильович

Підпис доц. Данильця Ю. В. засвідчую:

Вчений секретар ДВНЗ «УжНУ»

к.т.н., доцент Мельник О.О.